

A MAGYAR NYELV JOGÁLLÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI JUGOSZLÁVIÁBAN

(hangfelvétel alapján készült összefoglaló)

A nyelvi jogokról szólva megkerülhetetlen a kollektív ill. az egyéni jogok kérdése. Vannak, akik úgy gondolják, hogy a kisebbségek jogai tökéletesen megoldhatók az általános emberi jogok szintjén, mások úgy vélekednek, hogy csak kollektív jogok oldhatják meg a kisebbségek problémáit. Példaként a szerző a szarajevói egyetemen évtizedekkel ezelőtt meghonosodott gyakorlatot említi, mely szerint egyik évben muzulmán, 2 év múlva szerb, majd további két év múlva horvát nemzetiségű rektort választottak. E gyakorlatot helytelenítették mindazok, akik az egyéni jogokért szálltak síkra, mivel szerintük figyelmen kívül kellett volna hagyni minden csoport-hovatartozást, és csoportsemleges magatartást kellett volna kialakítani: nevezetesen azt, hogy mindig a legjobbat kellett volna választani. A javaslat tetszetős, de kérdés, hogy egy ilyen kulturális és politikai helyzetben, amelyben a nemzeti-etnikai-vallási és egyéb hovatartozási érzések egyre erősödnek, a csoportsemleges elv valóban csoportsemleges megoldást eredményezne-e, vagy pedig azt, hogy a rektor mindig a többségi nemzethez tartozna. A tapasztalat azt mutatja, hogy a csoportsemleges megoldásokat a többség eltéríti és saját szekerébe fogja.

Nyelvi jogok terén csoportsemleges megoldás egyszerűen nincsen. Jelen esetben, ha azt írjuk, hogy Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok - ez a magyar nyelvet tükröző megoldás. De odaírtuk azt is, hogy Lingvistički dani „Szarvas Gábor”, s ez szintén nem csoportsemleges megoldás, hanem azt itt élő másik legnagyobb népcsoportnak a nyelvét tükrözi. Lehetett volna vagy csak az egyik, vagy csak a másik nyelvet választani, lehetett volna egymás alá vagy fölé, vagy akár egymás mellé írni ezeket, de ettől sem lett volna csoportsemleges megoldás. Az

Európai Unió arrafelé halad, hogy egységes pénznemet vezessenek be, de az nem jutott eszébe még senkinek sem, hogy az Európai Unióban egy nyelv legyen. Mi sem semleges nyelven beszélünk, hanem egy bizonyos nyelven. Ha nyelvi jogokról beszélünk, akkor a csoportsemlegesség elvét fel kell adnunk. Mint ahogy azt sem mondhatjuk, hogy van „normális” nyelv és vannak más nyelvek, amelyek többek v. kevesebbek lennének ennél.

Jugoszláviában a nyelvi jogok terén - s erre Ágoston tanár úr is utalt előadásában - többen úgy látják, hogy a 70-es évek tekinthetők „aranykornak”. Ezt az „aranykor” megfogalmazást természetesen csak fenntartásokkal kell fogadni, kétségtelen azonban az, hogy a 70-es évek úgy a jogszabályok terén, mint a valóságban lényegesen jobb periódus volt, mint a mai. A visszaesés két vonatkozásban érhető tetten. Az egyik az a változás, mely a korábbi, a nyelvek mellérendeltségét inkább elismerő megoldással szemben több vonatkozásban alárendeltséget szorgalmaz, nem fogadja el a másságot.

Várady Tibor a tudományos ülészekon

Példaként meg lehet említeni a helységnevek kiírásának egynyelvűségét, az egyetemi felvételiknél az anyanyelvi (kisebbségi nyelven történő) felvételi vizsgák eltörlését, stb.

A nyelvi jogok terén tapasztalt visszaesés másik vonatkozása a jog kivonulása bizonyos területekről. Korábban ugyanis sok jogszabály létezett Jugoszláviában köztársasági és vajdasági szinten, amelyek megszűntek. Vitatott kérdés, hogy a nyelvkérdést jogszabályokkal kell-e rendezni, vagy inkább kultúrával, nyelv gondozással, nyelvműveléssel. Ott, ahol több nyelv egymás mellett éléséről van szó, a jog nem kerülhető meg. Különösen nem kerülhető meg olyan környezetben, ahol polgárháború dúlt, melyben a jó és rossz közötti határvonalak az etnikumok közötti választóvonalakkal azonosultak. Ilyen esetekben a kultúra önmagában nem képes a nyelvek mellérendeltségét megteremteni.

Korábban az 1974-es Szövetségi Alkotmány 171-es szakasza szavatolta a nemzetiségeknek azt a jogát, hogy állami szervek előtt saját nyelvüket használhatják. Ilyen egyértelmű rendelkezés ma nincsen. Létezik egy 1990-es szerbiai törvény, mely lehetőséget ad erre, de a döntést a községekre bízta. Ennek eredményeképp sok olyan község van, amelyben korábban több nyelv volt egyenrangú, mint ma. (Ada nem tartozik ezek közé a községek közé.) Korábban a Vajdasági Alkotmány 5. szakasza megnevezte azokat a kisebbségeket (magyar, szlovák, román, ruszin), amelyek nyelvhasználata egyenrangú volt a szerbhorráttal ill. horvátszerbvel. Ma először is nincs Vajdasági Alkotmány, a Szerb ill. a Jugoszláv Alkotmány viszont ilyen nevesített közösségi jogokat nem tartalmaz. A már említett Vajdasági Alkotmány 237-es szakasza arra kötelezte a hivatalos szerveket, hogy adott esetben a szerbhorrát ill. horvátszerb mellett magyar, szlovák, román és ruszin nyelven is folytassanak eljárást.

A nyelvi jogok terén igen fontos volt, hogy a vajdasági parlament 1973-ban törvényt hozott a nemzetiségi nyelvek egyenrangúságának biztosításáról (ezt a törvényt 1977-ben jelentősen módosították). Ez a törvény nem valósult meg maradéktalanul, sok tekintetben gesztus volt, de több vonatkozása is megvalósult. E törvény 4. szakasza fogalmazta meg, mit is értünk egyenrangú nyelvhasználat alatt. Kimondta, hogy az egyenrangú nyelvhasználat kiterjed az eljárások folytatására, az ügy-

felekkel történő szóbeli és írásbeli érintkezésre, az előírások és kiadványok közzétételére, a képviselő-testületek ülésanyagaira is. Ehhez hozzájárult egy olyan ajánlás, amely azt tartalmazta, hogyan kell felkutatni, nevelni, segíteni azokat a bírakat, orvosokat, banktisztviselőket, postai alkalmazottakat és a köztisztviselőket, akik a nemzetiségek nyelvén is tudnak tevékenykedni.

A 80-as évek végén fordulat történik a nyelvi jogok terén. Az új hozzáállást a szerb Alkotmánybíróság döntése érzékelteti, amely váratlanul - és a szerző szerint helytelenül - alkotmányellenesnek minősítette azokat a pályázatokat, amelyek a szerb nyelv ismerete mellett megkövetelték valamelyik nemzetiségi nyelv ismeretét is. Az Alkotmánybíróság ezen döntését első sorban a koszovói helyzet sugalmazta, és e döntés konzekvenciáit is első sorban Koszovó-Metohiában vonták le addig, amíg ott egyáltalán megvoltak a többnyelvűség esélyei. (Jelenleg Koszovóban két párhuzamos államképződmény van, nem alkotmányjogilag, de ténylegesen.)

Sajnálatos visszalépés az is, hogy míg a vajdasági törvényhozásnak megvolt az az előnye, hogy a nyelvről és a nyelvhasználatról szóló jogszabályok olyan környezetben születtek, ahol több évszázados hagyományai voltak az együttélésnek, a szerb parlamentben, ahol ilyen hagyományok nincsenek, jóval nehezebb megértést és empátiát találni. Pl. a leskovaciak nem értik ezt a problémát, még a jóindulatúak sem, hiszen környezetükben ismeretlen több nyelv együttélése. A centralizációval járó visszaesés az a gyakorlat is, hogy az iskolaigazgatókat, iskolaszékeket nem abban a környezetben nevezik ki, amelyekben az iskolák vannak, hanem köztársasági szinten, mint ahogy a bírakat, az ülnököket is. Ezáltal megnehezül, hogy a helyi környezeti viszonyokat tükrözzék ezek a megoldások. A centralizáció valamint a jogalkotás visszavonulása - különösen a vajdasági törvényekre gondolhatunk, amelyeket vagy rosszabb törvényekkel helyettesítettek, vagy semmivel sem - oda vezetett, hogy nyelvhasználatunk ügye rosszabbul áll jelenleg, súlyosabb problémákkal kell megküzdenünk, mint korábban.

A jogszabályoknak a nyelvhasználat terén serkentő hatásuk van, nélkülük nem indítható meg a nyelvi jogok egyenjogúságának folyamata, de ezt a folyamatot a kutúrának kell befejez-

nie. A szerző a nyelvi jogok rendezésére kiindulópontnak a jogszabályok módosítását tekinti. Szükségesnek látja azonban azt is, hogy a saját hozzáállásunkon is változtassunk. A ma is érvényben lévő nyelvi jogok meg vannak nyirbálva, jóval alatta maradnak a 70-es évek közepén érvényben levő jogoknak, de léteznek, és az emberek nem mindig élnek ezekkel a meglevő lehetőségekkel. Pl. nem mindig adják magyar iskolába a gyerekeiket, pedig tehetnék. Nemcsak a hatalom részéről kellene magatartásváltozást kérni, de magunkkal szemben is igényesebbnek kellene lennünk. Ezt szolgálják a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok is. Nagyon fontos lenne, hogy ne adjunk fel egy küzdelmet csak azért, mert nehéz. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy konok mértéktartással kellene kitartanunk a nyelvi jogokért folytatott küzdelemben.